

Å ha kontroll over egen lesing

ALU 6K regionen

1. Samling 02.09.2010

Vigdis Refsahl

Bredtvet kompetansesenter

Program

1. Lesing som integrerte strategier for avkoding og forståelse – en modell
2. Leseutvikling, automatisert ordavkoding og leseflyt – kvalitativ kartlegging av ordlesing
3. Prinsipper for tekstvalg ved tilpasset opplæring
4. Hva "sier" screeningsprøvene i lesing – tolking og bruk av testresultater i lærerteamene.
5. "Knyttneveprøven", selvregulering og motivasjon
6. Videreført avkodingsarbeid på alle trinn

Lesing

avkode ← → forstå

Oppleve, bruke, lære

Indre holdepunkter	Ytre holdepunkter	Språk og struktur	Bevisste leseprosesser
			Planlegge ←.....
Fonologisk	Justere lesingen : skumme, søke eller lese grundig		
Bokstavlyder	Tema og sammenheng	Ord og begreper	<i>Forkunnskaper</i>
Vokaler		Endelser og bøyingsform	Utdype, berike og visualisere
Stavelser		Setninger og tekstbånd	* <i>Stille spørsmål</i>
Sammensatte grafemer			* <i>Forutsi</i>
	Lese om igjen, lese videre, lære ord, sjekke		* <i>Oppklare</i>
Ortografisk :	Setningen	Sjanger og tekststruktur	* <i>Oppsummere</i>
Ordeler med mening	Bilder eller Situasjon	Litterære virkemidler	Slutninger om implisitt innhold
Ikke-lydrette skrivemåter		Strukturelle Virkemidler	Organisere
Forstavelser og endelser		Pedagogiske virkemidler	Nøkkelord Sammendrag
			Vurdere, bruke og tenke videre→

Fig. 1, Vigdis Refsahl, 08, etter Astrid Skaathun, og Palinscar og Brown,84

Å stoppe opp mens man leser

- Hva lurere jeg på?
- Hva vet jeg om dette fra før?
- Hva skjer videre?
- Hva tenker jeg nå?
- Forstår jeg dette?
- Dette forstår jeg ikke:

Lese om igjen – *har jeg lest riktig?*

Lese videre – *hva skjedde?*

Hva betyr dette – *ordet? Setningen?*

- Hva handler det om?
- Hva har forfatteren ment?
- Hva mener jeg?

Fig. 2 Vigdis Refsahl, etter USA National Reading Panel, 2000

Hva kan være vanskelig?

Å lese ordene riktig

Mestre norske språklyder og *lyderingsteknikken*

Bruke stavelseslesing på lange ord

Gjenkjenne sammensatte ord

Gjenkjenne forstavelser og endelser i ord

Å forstå språket

Forstå ordene og begrepene i teksten

Forstå grammatikken

Forstå setninger og tekstbånd

Forstå metaforer og språklige virkemidler

Sikker
lesing



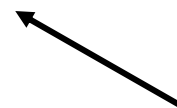
Å ha god flyt (tempo og tonefall)

Gjenkjenne ordene raskt og sikkert

Forstå setninger og legge merke til tegnsetting

Forstå tekstinnhold (å tenke mens man leser)

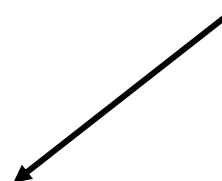
- Bruke egne erfaringer og forkunnskaper
- Ha overblikk over tekstens strukturer
- Visualisere og forestille seg tekstinnhold
- Stille spørsmål og tenke framover i teksten
- Trekke slutninger om implisitt innhold



← Smart

Overvåke egen lesing (å kunne stoppe opp?) lesing

- Følge med på egen forståelse
- Lese noe om igjen – korrigere feil
- Lese videre – stille nye spørsmål
- Lære nye ord når det trengs



Lære seg skolefag

- Tenke igjennom hva man skal lære
- Organisere forkunnskaper og ny informasjon før under og etter lesing
- Mestre ulike skjemaer og strukturer for å ordne kunnskap
- Bruke nøkkelord og skrive sammendrag

Fig 3, Vigdis Refsahl, 2009

KRITISK UTVIKLING AV AVKODINGSFERDIGHETER ⁷

LOGOGRAFISK AVKODING

Leser ord ved hjelp av ordets "utseende" – form, lengde eller bokstavrekker.



DELVIS FONOLOGISK OG KOMPENSATORISK AVKODING

Leser ord ved hjelp av bokstavens lyder på et enkelt nivå, kombinert med logografiske og andre kompensatoriske strategier som bilder og innholdet i det temaet man leser om. Ordforråd og forkunnskaper kan støtte opp under avkodingen, når teksten gir god mening – *elevener leser langsomt og er enda usikker på både avkodingen og staving av ord.*



FULLSTENDIG OG KONTROLLERT FONOLOGISK AVKODING

Kontrollert avkoding ved hjelp av analyse syntesedanning av **fonemer** eller **stavelser**.

Automatisering av innlærte ferdigheter kombinert med stadig nye oppdagelser og utvidelse av ordkunnskap – *elevener leser*

langsomt, med følger med på egen lesing og utvikler samtidig gode staveferdigheter.



KRITISKE SPRÅKPROSESSER:

Interesse for sammenheng mellom tale og skrift, og lek med ordenes lengde, rytme og lyder. Oppdager rim og enkeltlyder, foran og inne ord. Tidlig skriving av enkle lydrette ord og oppdagelse av det alfabetiske prinsipp og enkel fonologisk analyse av ord.



Skriving og lesing av stadig nye og gradvis litt vanskeligere ord utvikler elevenes ferdigheter i å analysere ord og koble bokstaver og lyder sammen – **sekvensiell artikulorisk og fonologisk analyse** av ord styrker lydsammentrekningene/synteser. De enkelte språklydene leses mer og mer i sammenheng med hverandre og kobles raskere og raskere til ordets helhet og mening. "Gjetting" eller bruk av kompensatoriske strategier avtar gradvis.



Fonografemiske strategier

Oppdagelse av komplekse (skr-), sammensatte (skj-) og irregulære bokstavkombinasjoner (gi) og stadig automatisering av avkodingsferdighetene.

Analoge strategier

Sammenligning og gruppering av lydrette og ikke-lydrette ord og utvikler stadig mer "statistisk" kunnskap om ordstrukturer.



ORTOGRAFISK AVKODING

Umiddelbar og rask gjenkjenning av ord, basert på nøyaktig kjennskap til vanlige og spesielle ordstrukturer. **Lesetempoet** øker raskt, men nye eller vanskelige ord leses fortsatt fonologisk – *eleven er en rask og sikker leser med gode staveferdigheter.*



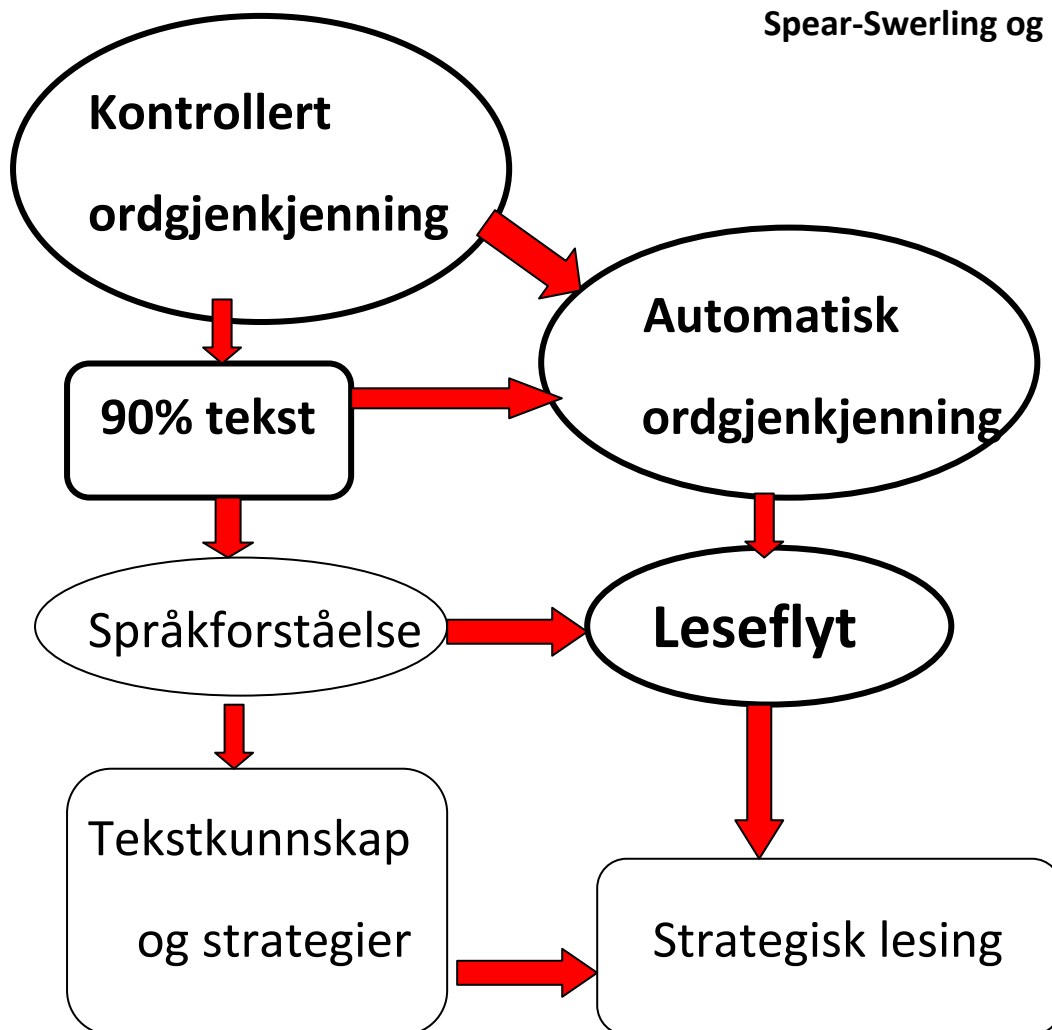
Stadig ny utforskning av ikke-lydrette ord kombineres med kunnskap om sammensatte ord og meningsbærende elementer i ord.

Morfologiske strategier: gjenkjennelse av oppdelte ord, forstavelse og endelser.

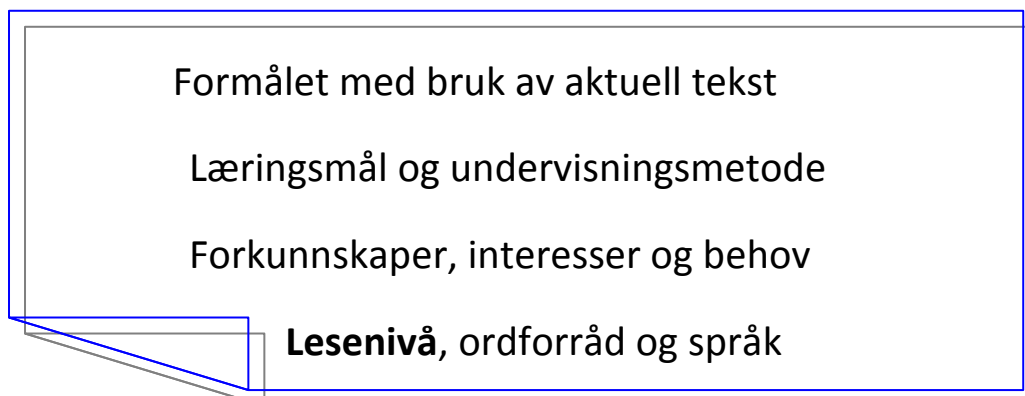
Syntaktiske strategier består i å lese ordene i sammenheng med hverandre innenfor en setning eller et avsnitt.

Fig. 8, Vigdis Refsahl 2009; etter Linnea Erhi, Frost, og Susan M. Glaser m. fl.

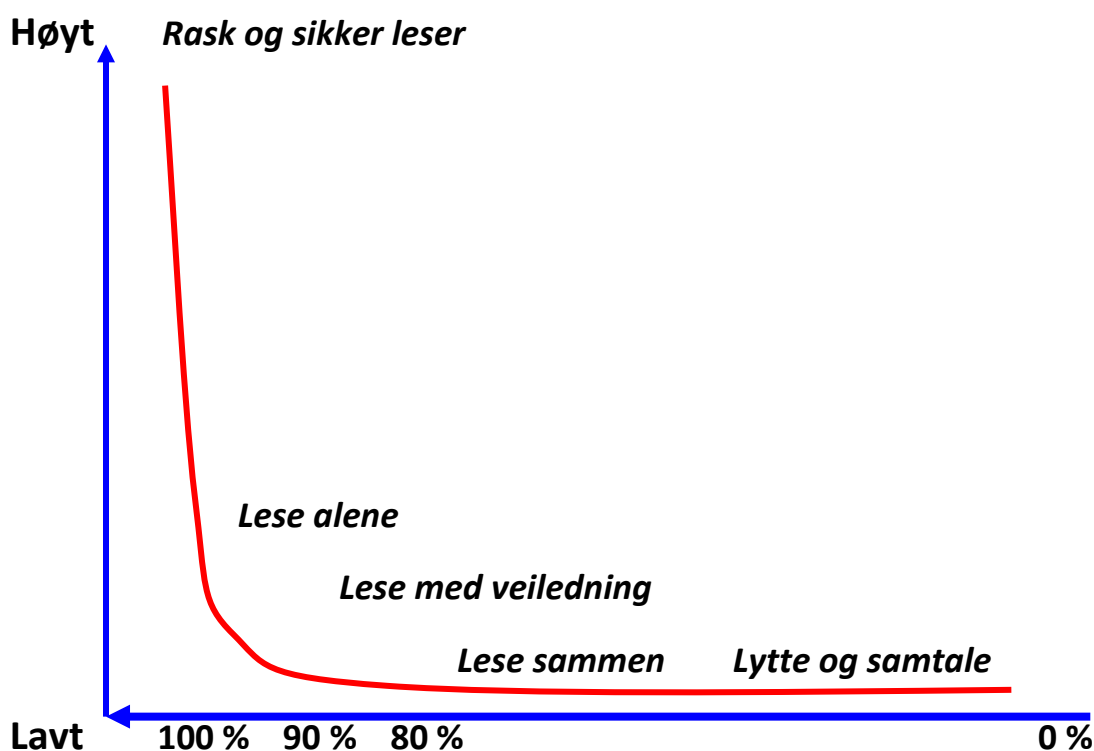
Spear-Swerling og Sternberg, 1998



Prinsipper for tekstvalg



Lesetempo



Sikkerhet i avkoding

70 – 80 % for høytlesing, dialog, opplevelse og språklig innhold

80 % for veiledning, språklig bevissthet og leseutvikling

90 – 95 % for automatisering, leseopplevelse og selvstendig læring

Å KARTLEGGE AVKODINGEN

Screeningsprøver

Mestringsnivået?

- ✓ Screeningstestens skåre
- ✓ Nivå for flytende lesing

Avkodningens kvaliteter?

- ✓ Forholdet mellom tempo, sikkerhet og staving
- ✓ Feilanalyse ved høytlesing/staving av ulike ord

Høytlesing og samtale

Strategibruk og pedagogiske behov?

- ✓ Strategibruk ved lesing av ord?
- ✓ Bruk av kompensierende strategier?
- ✓ Utprøving av ny strategi?
- ✓ Behov for støtte til å bruke aktuell strategi?
- ✓ Kritiske delkomponenter i strategier?
- ✓ Nytt fokus for videre kartlegging?

Individuelle prøver

Funksjonsanalyse

- ✓ Kritiske kunnskaps- og ferdighetsområder?
- ✓ Del-funksjoner ved selve avkodingsprosessen?
- ✓ Språklige, kognitive og motivasjonelle forutsetninger?

Kvalitativ kartlegging av ordlesing

Kartlegging gjennom høytlesing og samtale, med fokus på strategier og ting som forstyrrer leseflyten. Sjekk lesing av ord, setning og avsnitt. Prøv ut hvilket tekstnivå elevene mestrer med sikkerhet og god flyt.

Forstyrrende lese måter?

- nøling ved enkeltord
- rask ordlesing med feil
- leser feil endelser på ord
- små tenkepauser foran eller inni ord
- stotring eller småstopp ved konsonantforbindelser
- drar ut vokalene
- holder pusten eller strammer skuldre
- stopper ikke ved punktum
- andre ting

Kompenserende strategier?

- Leser noen bokstaver nøye og gjetter på resten
- Leser kun de to første eller første og siste bokstav
- Gjetter på ordet etter utseende eller lengde
- Sier bokstavnavnene inni seg og prøver å huske en bokstavrekkefølge
- Gjetter på ord ut fra bilde, sammenheng eller setning
- Kombinerer ulike strategier
- Lese veldig sakte og nøye, bokstav for bokstav – hørbart eller innadvendt
- Hopper over ord som er vanskelige
- Leser videre selv om det ikke gir mening – leser ikke noe om igjen
- Andre ting

Vigdis Refsahl, 2009

Oversikt over mulige kartleggingsprøver

1. **IL- basis** gruppeprøven *(for 1. – 2. trinn)*
2. **Ordleseprøver** OL64/120 *(for 2. og 3. trinn)*
3. **Ordkjedetesten** *(for 3. – 10. trinn og voksne)*
4. **STAS** – vanlige ord og non-ord, diktat *(2. – 10. trinn)*
5. **5 setningsleseprøver S 40** *(4. – 10. Trinn)*
MiniSL1 og 2 *(2. og 3. Trinn)*
SL 60 og 40 *(4. og 5. trinn)*
6. **Carlsten** – tekstlesing - *(En test for hvert trinn og VG1)*
7. **Utdannings.dir/lesesenter** - *(1.,2.,3.,5.,7.,9 trinn, VG1)*
Språklig bevissthet, ordlesing og ulike tekster

Språk i sammenheng

Forståelse av ord, setninger og fortellinger

Forteller - ord, setninger og sammenheng

Lydoppfattelse og lydproduksjon

Oppfattelse og artikulasjon av ord

Språkrelaterte funksjoner

Språklig hukommelse og ordhenting

Språklig bevissthet

Rim

Første lyd

Ordanalyse og syntes

Rytme og stavelse

Bokstavforståelse

Bokstavkunnskap

Morfemer

Grammatikk

Avkoding og forståelse

IL basis - Gruppeprøven

1. Evaluering 1. trinn

1. Tegne og skrive 1
2. Lytteforståelse 1
3. Lytteforståelse 2
4. Rim
5. Forlydsanalyse
6. Fonemantall 1

**Språklige
forutsetninger og
språklig bevissthet**

2. Evaluering 1. – 2. trinn

1. Sammensatte ord
2. Fonemantall 2
3. Bokstavkjennskap
4. Bokstavskrivning

**Språklig bevissthet
og bokstavkunnskap**

3. Evaluering 2. trinn

1. Ordskriving 1
2. Ordskriving 2
3. Ordskriving 3
4. Tegne og skrive 2

**Språklig analyse på
fonemnivå, funksjonell
bokstavforståelse og tidlig
skrivning ("barnestaving")**

Ordlesing 64 og 120

1. - 3. trinn

Lesesenteret/Utdanningsdirektoratet

1.,2.,3.,5.,7.,9. trinn og VG1

- ✓ Motivasjon og leseglede

- ✓ Språklig bevissthet 1. – 3. trinn

- ✓ Ordavkoding: ord og bilder /ordkjede

- ✓ Tekstlesing: Litterære og faglige tekster og ulike tabeller, grafer, ”usammenhengende” tekster

Ordkjedetesten

husbilmustog huspilmustfog

Å måle lesing Ordkjedetesten måler automatisert ordavkoding eller ortografisk lesing ved at elevene skal dele opp så mange ordkjeder som mulig på tid. Antall riktige ordkjeder gir en råskåre, som ved hjelp av en normert skala omgjøres til en stanineskåre mellom 1 og 9, hvor 1 er svakest og 5 er gjennomsnitt for elevens årstrinn. Et resultat på stanine 1 eller 2, antyder at eleven har problemer med ordavkoding.

Mestringsnivå Det er mulig å sammenligne en elevs råskåre med gjennomsnitt for andre årstrinn, for å kunne anslå et nivå der eleven mestrer avkodingen bra – dvs. et nivå der det vil være mulig med flytende lesing og selvstendig tekstmestring.

Kvalitativ vurdering av råskårene Ved å sammenligne hvor langt en elev har rukket å dele opp ord, med antall feil, er det mulig å antyde noe om kvaliteten på elevens lesing.

Rask og sikker avkoding - når eleven leser langt og riktig. BRA!

Rask og unøyaktig lesing – når eleven leser langt, men har gjort en del feil. Da kan det være lurt også å vurdere elevens staveferdigheter. Det kan være snakk om manglende ordkunnskap og mye gjetting, eller en unøyaktig lese måte.

Langsom og sikker avkoding – når eleven kommer kort, men har gjort alt riktig. Ofte kan dette være elever som staver bra, men som i lesingen blir værende ved en langsom, gjerne innadvendt, lyderingsmåte.

Langsom og usikker avkoding – når eleven både kommer kort og har feil. Da vil en nærmere utredning også av språklige forutsetninger være nødvendig. Obs ! ordforrådet vil virke inn på resultatene for de som kan lite norsk.

Resultater og elevoversikt etter ordleseprøver		
Rask og sikker	Langsom og sikker	Usikker

Skjema for O L prøvene

STAS

Ortografisk avkoding - Finn ord som er riktig skrevet

Af åp så av æi de du åg lø en in ro su sa gå

.....

Gjore jore gjorde (Jmf. ordkjedetesten)

Fonologisk avkoding - finn "ord" som høres ut som et

ordentlig ord - alle er skrevet feil.

åg ty va ji

øspe søll smitse dærme sjikk

kalatog jennåm åppslask melkefalske...

Vurdering

Vurder i forhold til gjennomsnitt for aktuelt trinn. Det er normer for hver deltest og en samlet skåre. Sammenlign også ortografisk og fonologisk avkoding. Elever med dysleksi har oftest problemer med fonologisk avkoding, selv om de har lært å kjenne igjen en del riktig skrevne ord. Se dette også i forhold til diktatdelen – og bruk gjerne de individuelle prøvene for de som har skåret svakt.

Klinkenberg og Skaar, Ringerike PPT, 2001

Setningsleseprøver

SL 40 og 60, mini SL1 og 2

Tempo

	Over 90 % R	80 – 90 % R	Under 80 % R
Under 9 Min	A	D	F
9-15 Min	B		
Over 15 Min	C	E	
	100%	Sikkerhet	0 %

Se kategoribeskrivelser i lærerveiledningen

Skriveferdigheter

Staving av vanlige ord

Viser elevenes kunnskap om ordenes strukturer og stavemønstre. Testen STAS har en omfattende diktat - som viser lydrette ord, morfenord og regelord - normert for 2.-10. Trinn.

Staving av non-ord

Viser elevenes mestring av språklydene. STAS har en omfattende non-orddiktat, som inneholder de ulike lydkombinasjonene vi har i språket vårt.

Bokstav-lyddiktat

For de yngste, men også eldre elever med lesevansker, kan det være viktig å sjekke bokstav-lydferdigheter. Med funksjonell bokstavforståelse menes å forstå hvordan bokstavene "sier" språklyder, og finnes i ord vi sier, mens formell bokstavkunnskap betyr å finne, si eller skrive riktig bokstav til riktig lyd - uten betenkningsstid. Begge deler er viktig for leseopplæringen.

Fri skriving

Hvordan elevene bruker bokstaver, ord og setninger når de uttrykker seg, gir et inntrykk av deres språklige innsikt på alle nivåer. Fri skriving er viktig kartlegging særlig før elevene har knekt lesekode, fordi de der viser sin forståelse og utforskning av sammenhengen mellom tale og skrift, jmf. miniSL 1 og 2, samt gruppeprøven i IL basis.

1. Drøfting: samarbeid som sikrer tilpassede tekster

1. Drøft og vurder kommunenes og skolenes planer for systematisk kartlegging av elevenes leseutvikling:

A. Hvilke tester brukes på ulike trinn?

B. Rutiner og samarbeid omkring resultatene

2. Drøft og vurder hvordan informasjonen som testene gir brukes på skolene:

A. Finne elever som trenger mer kartlegging

B. Tilpasse tekster og lesekrav

C. Utarbeide tiltak på klasse eller gruppenivå

3. **Snakk med elevene om tekster og lesing** og innfør Knytteneveregelen eller en lignende måte å sjekke tekstenes vanskegrad på – avtal med elevene hva de skal gjøre hvis en tekst virker vanskelig å lese.

Knyttneveprøven

1. Velg en bok
2. Les på en av sidene i boka
3. Bøy en finger :
 - A. når et ord er vanskelig å lese
 - B. når et ord er vanskelig å forstå
4. Har du bøyd hele hånda før siden er lest ferdig kan du:
 - A. prøve en side til
 - B. finne ei lettere bok
 - C. si fra til lærer

Liv Engen og Lise Hestevold
2006 og Susan M. Glazer.

Tekstsjekk

1. Bruk læreboka
2. Les et avsnitt på omtrent 10 – 12 linjer.
3. Sett merke ved ord som er:
 - A. vanskelige å lese
 - B. vanskelige å forstå
4. Har du funnet 5 ord eller flere:
 - A. prøv å lese et avsnitt til
 - B. **sett av tid** til å arbeide med ordene i teksten *før* du leser – **bruk ordbok**
 - C. søk etter alternativ tekst eller kilde

KRITISK LESEUTVIKLING

"AVSPORINGER"

LOGOGRAFISK AVKODING



Leser ord ved hjelp av ordets "utseende" som form, lengde eller bokstavrekker.

Logografisk leser som er avhengig av å gjenkjenne og "pugge" ord visuelt, skrive av eller slå opp i ordbok etter bokstavrekkefølgen.

DELVIS FONOLOGISK OG KOMPENSATORISK AVKODING



Leser ord ved hjelp av **bokstavenes lyder** på et enkelt nivå, kombinert med logografiske og andre kompensatoriske strategier som bilder og innholdet i det temaet man leser om.

Kompensatorisk leser som kan bruke noen bokstavlyder, men som gjetter på resten av ordene ut fra visuelle eller innholdsmessige holdepunkter. Elevene er samtidig usikker på staving. Kan lese ganske raskt, men har gjerne en del feil på lesetester, både lesefeil og forståelse.

FULLSTENDIG OG KONTROLLERT FONOLOGISK AVKODING



Kontrollert avkoding ved hjelp av analyse og syntesedanning av **fonemer** eller **stavelser**.

Automatisering av innlærte ferdigheter kombinert med stadig nye oppdagelser av uvanlige ortografiske forhold og meningsbærende deler i ord

Langsom og sikker leser med gode staveferdigheter. Bruker lang tid på lesetester, men har gjerne alt riktig.

ORTOGRAFISK OG AUTOMATISERT AVKODING



Rask og fleksible ordgjenkjenning, med overskudd til setningsoverblikk og forståelse

Forsinket leser som avkoder bra, men som ikke takler tekster på grunn av lite hensiktsmessige lesestrategier på tekstnivå.

*Fig 9, Vigdis Refsahl, Spear -Swerling
og Sternberg, Frost,03*

Logografisk leser

Før-alfabetisk leser som kun bruker visuelle holdepunkter, kombinert med informasjon fra den sammenhengen ord står i eller lesing foregår i.

Fonologisk bevissthet - dele opp ord i enkelte fonemer
artikulatorisk og lydmessig.

- finne, telle og bytte ut
enkelte fonemer i ord

Funksjonell bokstavforståelse - skrive enkle ord

Formell bokstav-lydkunnskap - gjenkjenne og si
bokstavenes lyder
lyd-bokstavdiktat

Fonologisk avkoding:

1. Starte på første bokstav
2. peke langs bokstavene og si lydene
3. trekke lydene sammen til en "lydpakke"
4. tenke etter om lydene danner et ord

Å etablere fonologisk avkoding

Fonologisk analyse

Språkleker – finne ord som rimer, forstå rimdelen, finne første lyden i ord, finne siste lyden i ord, telle antall lyder, ta bort enkeltlyder og høre hva som blir igjen.

Speil - visuell støtte for korrekt artikulasjon

PAS- visuelle symboler for ordenes uttale og ordanalyse

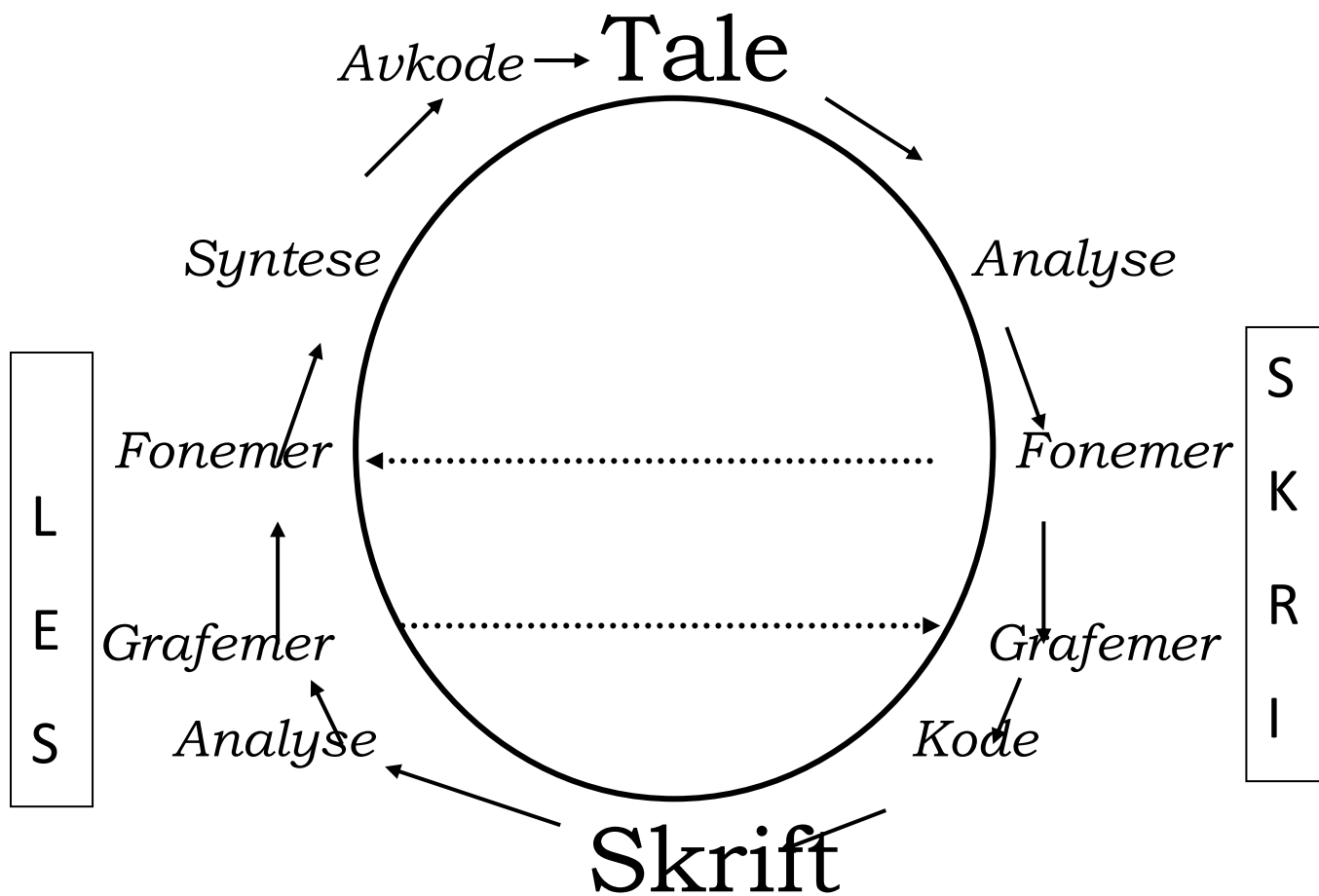
(Torhild Kausrud ved: www.statped.no/bredtvett)

Visuell og taktil støtte- klosser, ruter, farger som støtter opp ved oppdeling av ord til fonemer

Fri skriving - ord og bokstaver som visuelle former

- bokstaver i rekke
 - gradvis mer fonemorientert
- produksjon av ord

Den lesemetodiske sirkel



Jørgen Frost,99

Kompensatorisk leser

En leser som har forstått det alfabetiske prinsipp, men som ikke mestrer det fullt ut og kompenserer sin lesinved å gjette på deler av ord ut fra visuelle eller kontekstuelle holdepunkter –enda unøyaktig avkoding og staving.

Utvide ordkunnskap og ortografiske strategier:

- Se både helhet og detaljer
samtidig (*silhuetter og gitter*)
- Lære om sammensatte grafemer
- Lære om ikke-lydrette ord
- Lage ordfamilier (*arbeidsark*)

Stavelsesstrategier:

- Gjenkjenne vokaler og diftonger
- Lære regler for å dele ord i stavelser
- Gjenkjenne og lese stavelser
- Tenke rytme og stavelser ved staving

Automatisere lesing:

- Knytteneveregelen og 90 % mestring av tekster
- Lese mye på nivå
- Både høyt-og stillelesing

Sammensatte grafemer

- nk, - rt, - rn (*benk,ert,Arne*)

- sj-lyden som : skj-, sj-, sk-, -rs, sl-
 (*skje,sjelden,skinne,barske,slenge*)

- kj-lyden som : kj-, k-, tj-.
 (*kjeller, kirke,tjern*)

Arbeidsark

Lydrette ord	Ikke-lydrette ord	Hva er ikke-lydrett?
<i>var</i>	<i>hva</i>	<i>stum h</i>
<i>låvedør</i>	<i>å love</i>	<i>å – lyd som o</i>
<i>gått</i>	<i>godt</i>	<i>å-lyd og stum d</i>

Vigdis Refsahl, etter Otto Sørensen om staveutvikling og arbeidsskjema, Danmark

”Ordfamilier”

Ord med Likheter	Finnes det en regel for disse ordene?

Vigdis Refsahl, etter ide fra Sørensen og Frost, 03

Ikke-lydrette skrivemåter

1. Finn eksempler på ulike skrivemåter

O-lyd skrives med U

Æ-lyd skrives med E

Å-lyd skrives med O

J – lyd skrives med GJ- og Hj-

K-lyd skrives med Q , X og C

S-lyd skrives med C og Z

V-lyd skrives med HV, F og W

Ord med stumme bokstaver H, Dog G

*Morfemord – har
en opprinnelse*

Regelord

*Ord som må
huskes*

Stavelseslesing

Regler for å dele ord i stavelser?

Reglene er laget for å gi elever anledning til å gå systematisk fram når de skal lære om hvordan ord kan deles i stavelser.

Da slipper man, som en start, å lure på hvordan man skal dele opp ordet. Det finnes ingen "sanne" regler om hvordan det skal gjøres, og noen ganger kan reglene gi en "rar" inndeling av ordet. Det kan for eksempel skje når et sammensatt grafem deles opp midt inni – eks. *po-sis-jon*, isteden for *pos – i –sjon*, som ville vært mer naturlig. Dette er imidlertid en bra ting at det blir slik, for når ord deles rart opp, må man studere dette nærmere, og etterpå endre oppdelingen, slik at det stemmer bedre med den naturlige uttalen. På veien har da personen oppdaget og blitt mer bevisst ordstrukturer og sammensatte grafemer, slik som sj-lyden i det ordet.

Det er snakk om prosesser der man oppdager og lærer mer om ordene. Det er ikke produktet med et visst antall korrekt delte ord som teller, men prosesser og det man lærer underveis. Dersom ordene skal deles riktig opp med en gang, mister man noe underveis, og læringen blir mer basert på hukommelse enn oppdagelser. Hukommelsen om ord blir også bedre, når alle detaljene i det er bearbeidet først. Derfor er det fint å ha et sett regler som setter elevene i gang – så kommer lærerens veiledningen i eller medelevers spørsmål inn etter hvert (/Jmf. teoridel, s.....).

Sammensatte ord kan gi komplekse bokstavgrupper i delingen, noe som gir en fin anledning til samtidig å lære å dele opp sammensatte ord, og etterpå dele hvert av dem opp i stavelser.

Hvordan man introduserer og anvender "reglene" må tilpasses elevenes alder og lesetekniske behov.

Stavelsesdeling av ord


1. Hver stavelse har en vokal eller diftong
2. Når det mellom to vokaler finnes en konsonant, skal denne stå sammen med den bakerste vokalen:

le-ke sta-ti-vet  **sta-tiv-et**


3. Når det er to konsonanter mellom to vokaler, deles de opp slik at vokalene "får hver sin konsonant" – ingen krangel:

flet-te len-ge  **leng-e**

4. Når det er flere enn to konsonanter mellom to vokaler, deles de slik at kun en konsonant står sammen med den første vokalen. Dette gjelder ofte komplekse ord og de må ofte bearbeides straks:

bes-kri-ve  **be-skri-ve**

5. Sammensatte ord må heller deles etter mening, og da må man se bort fra reglene:

le-kes-ta-ti-vet  **le-ke-sta-tiv-et**

Framgangsmåte

1. Strek under 1. og 2. vokal med rød penn og del opp mellom dem.
2. Strek under 3. vokal, del opp mellom 2. og 3. Vokal – fortsett slik.
3. Pek nøyaktig på hver stavelse mens du leser – se på vokalene.
4. Snu arket, si, klapp og skriv ordet.
5. Les ordene i teksten.

Langsom og sikker leser

En leser som har utviklet sikre fonologiske strategier ved både avkoding og staving, men som enda leser for langsomt til å få fullt utbytte av lesingen.

Morfologiske-ortografiske strategier

Gjenkjenner og forstår:

- sammensatte ord
- forstavelser og grunnstammer i ord
- ordenes endelser og bøyingsformer
- Staver ord ut fra det morfologiske prinsipp

Syntaktiske strategier

- Har setningsoverblikk (Hovedsetning og bisetninger)
- Registrerer tegnsettinger
- Gjenkjenner ulike ordklasser i en setning
- Gjenkjenner ulike setningsledd
- Forstår tekstbånd og avsnitt
- Leser setninger med godt tonefall

Sammensatte ord

Hovedmeningen er bakerst, delene foran klassifiserer.

Brannbil = en bil som brukes når det brenner

Bilbrann = det brenner i en bil

Oppgaver:

1. Del opp sammensatte ord fra teksten.
Forklar ordene – gjerne i skjema på neste side
2. Sett sammen ulike deler til nye ord.

Lærer velger ut mulige ord fra teksten,
som kan settes sammen i ulike kombinasjoner
3. Bytt om på delene i sammensatte ord fra teksten,
forklar hva det gjør med betydningen.
4. Lag ordlister fra teksten, del ordene opp som
stavelser eller meningsdeler – det som passer best.

Funksjonell grammatikk

Vedr. grammatikkopplæring er det viktig å tenke funksjonelt;

hva trenger eleven å vite om grammatikk for å forstå denne setningen eller dette avsnittet? Det som trengs er at den som leser en tekst registrere den informasjon som ligger i grammatiske detaljer, i et ord, en setning eller i et avsnitt.

Leseflyt beskrevet som en integrering av automatisert avkodning og forståelse. Dette krever også at leseren raskt registrerer grammatisk informasjon inni og mellom ordene, slik at det skapes et overblikk over større meningssammenhenger. Det er hørbart ved høytlesing

Personer som er vokst opp i Norge og har norsk som morsmål har en intuitiv forståelse av hva ord og setninger betyr, også når ordene er bøyd og setningene blir komplekse. Når man skal *avkode detaljer i skrift*, slik som endelser og bøyingsformer, småord inni setninger, ordenes spesielle rekkefølge m.m., krever det helst en noe mer *eksplisitt grammatikkunnskap*.

Det er ikke et uvanlig problem med elever som "slurver" med endelser og nøyaktig lesing av setninger, lav bevissthet om slik detaljer gjør at de blir "oversett" i lesingen. Når det gjelder minoritetsspråklige personer er dette spesielt viktig, fordi de ofte heller ikke har denne intuitive forståelsen av grammatikken. De bruker gjerne morsmålets grammatikk som referanse.

Her er foreslått noen *arbeidsmåter* som øker bevissthet om de ulike detaljene innenfor en setning, samt noe informasjon om *ordklasser* (hvilken funksjon ordene har og hvordan noen av ordene kan bøyes), *setningsledd* (ord eller ordgrupper som består en informasjonsdel inni en større setning) og ulike *setningsformer*.

Endelser og bøyningsformer

Substantiv – entall eller flertall?

- bestemt eller ubestemt?

Verb – tid: før, nå eller framtid

Adjektiv og adverb – gradbøyes som

komparativ og superlativ

Mer utfyllende informasjon om ordklasser i
grammatikk pensum -aktuelt for hvert årstrinn

Setningsstrukturer

1. Forklar setningenes mening for hverandre

Stopp opp og undersøk setninger grundig

Tenk på og forklar til andre hva setningen "sier"

Forklar setninger på flere enn en måte

2. Setningspuslespill

1. Klipp opp en setning i ordlapper.
2. Forklar hva setningen betyr
3. Bytt om på ordene uten at den forandrer mening
4. Bruk alle ordene hver gang!
5. Legg merke til ord som "følger hverandre"
6. Lag også et spørsmål av ordene
7. Bruk lengre setninger etter hvert

Tekstbånd

Dette er ord som ligger sammenhenger mellom setninger innenfor et avsnitt, og har derfor stor betydning for lesesikkerhet og forståelse. Stopp opp og sjekk forståelsen av disse når det merkes at lesingen ikke gir god flyt.

Konjunksjoner : *men, hvis, så, dessuten*

Referanser : *han, hun, de, den, det*

Erstatninger: *et kort ord som erstatter et langt*

Ellipse: *ett ord som er brukt istedenfor en hel setning*

2. Drøfting: Skolens ivaretagelse av sikker og kontinuerlig utvikling av elevenes leseferdigheter

- ✓ Forebyggende 1. – 2. trinn

- ✓ Etablerende 1. – 5. trinn

- ✓ Videreførende 5. – 10.trinn

- ✓ ”Reparerende” 3. – 10. trinn

3.Drøfting: mulige behov for mer informasjon om:

1. Bruk av lesetester?
2. Dynamisk kartlegging av enkeltelever?
3. Tidlig innsats 1.- for 2. Trinn?
4. Intensive lesekurs for 3.-10. trinn?

Hovedtema neste samling vil være ord- og begrepslæring, men spørsmål vedr. dagens program vil bli tatt opp, samt planlegging av mulige temaer for de to siste samlingene.

